

Balázs Géza, Bencédy József, Deme László, Fábrián Pál, Grétsy László és Szathmári István

Kedves hallgatóim!

Válogatás a Magyar Rádió Édes anyanyelvünk című műsorából
Tinta Kiadó: Budapest, 2003. 422 p.

A Tinta Könyvkiadó a magyar könyvkiadás történetében páratlan szerepet vállalt magára a magyar nyelvtudomány és nyelvi ismeretterjesztés terén. A 2003. évi könyvhétén a nyelv művelés, illetve a nyelvi ismeretterjesztés kedvelőit lepte meg a Magyar Rádióban elhangzott előadásokból válogatott gyűjteménnyel.

A nyelv művelés nem egyértelműen hálás téma. Sokan érdeklődnek iránta, és így a könyvkiadó akár még hasznot is remélhet vállalkozásától, azonban a tárgy ambivalens megítélését jól jellemzi Balázs Géza a *Blünt-ré* című cikkben: „Akik radikális reformot követelnek, megbélyegzik a nyelv művelőket. Akik semmi nyelvi tevékenységet nem szorgalmaznak: megbélyegzik a nyelv művelőket.”

Ez az érzelmi kettősség a kötetben szinte mindenütt jelen van, az összeállításban éppúgy, mind az egyes cikkek hangnemében. Lehet, hogy a kiadó úgy ítélte meg, hogy a nyelv művelést ellenzők és támogatók ellentéte békévé oldható? Vagy éppenséggel a „nem az idő múlik, hanem mi” igazsága igazolódik megint, hiszen a nyelv tudományos művelői és a nyelvápolók, nyelvvédők viszonyáról lassan egy évszázada ugyanazt olvashatjuk. Kosztolányi a *Nyelv és lélek*ben idézi Gombocz Zoltánnak a nyelv műveléssel kapcsolatos – nem ellenséges, de mindenestre távolságtartó – véleményét, amely lényegében egybeesik Nádasdy Ádáméval, aki a nyelvhasználat értékelését, minősítését az illemhez hasonlítja.

Úgy gondolom, a *Kedves hallgatóim!* értékelése előtt ezt a vitát fel kellett idézni: a kötet értékét éppen az adja meg, hogy *nem* igazolja teljességében a „kárhoztatókat”.

Igen jó példája ennek Deme László *Csak a norma „normális”?* című cikke, melyben finoman és meggondoltan világosítja fel azt a hallgatót, aki e témában írt levelet, hogy „nem szabad egyetlen normában gondolkodni, és hogy mindenkinek jogában áll a saját regionális köznyelvét használni”. Ezek a szavak teljesen összecsengenek a legradikálisabb nyelv művelés-ellenes érveléssel. Nem véletlen, hogy a könyv címében a *nyelvvédelem* és a *nyelv művelés* szó nem szerepel, és emiatt nem is szerencsés, hogy az *Előszó*-ban Pozsgay Imre az érzelmi nyelv művelésre irányítja a figyelmet. A könyv, éppúgy mint a rádióműsor, nem kizárólag és nem elsősorban a szó szűkebb értelmében vett nyelv védő célt tűzött maga elé, hanem ezt kiterjesztve, a nyelvi ismeretterjesztést kívánja szolgálni.

Az egyes előadások-cikkek értékelésére, tartalmi összefoglalására nem térek ki, hiszen a szerzők közismert személyek, munkásságuk, felfogásuk is az; és a szövegek másodközlések. Az összeállításra, a szerkesztésre fogok koncentrálni, hiszen ennek magának is van üzenete, kommunikációs jelentősége.

Ötszerzős mű esetében a szerkesztő szerepe egyenlő a szerzőkével, és ezt a könyvkiadói hagyomány általában olyan módon fejezi ki, hogy az ilyen műveket általában a szerkesztő jegyzi. Ebben az esetben a vevőket a közismert szerzők „fogják meg”, érthető tehát a szerkesztő, Kövesdy Zsuzsa háttérbe vonulása. Érdemeit azonban mindenképpen méltatni kell, még ha a könyv elmentmondásai éppenséggel a szerkesztésből következnek is.

A könyv kilenc fejezetre tagolódik, amiből arra lehet következtetni, hogy a szerkesztő kilencféle szándékot szűrt le az írásokból. Egy részük egyértelműen meghatározható: *tájnnyelvek, az idegen szavak, a helyesírás, a stílus, a költői nyelv*. Ezek a szélesebb értelemben vett nyelv művelés, az anyanyelvi ismeretterjesztés hagyományos területei. Az anyanyelvi jelleg is természetes, hiszen a magyar nyelv művelő, magyarul, magyar kö-

zönségnek miről beszéljen, ha nem a magyar nyelvről. Mindazonáltal nem kevés megálapítás, közölt ismeret akár nyelvfüggetlen is lehetne. A cikkek hangja természetesen tanáros, és nem hiányzik a kipécézett hibák bírálata sem. Ugyanakkor a szerzők érezhetően törekednek a vaskalaposság elkerülésére, és gyakran nem adnak mindig igazat a beíró-betelefonáló hallgatóiknak (akik a dolog természetéből következően többnyire puristák).

Némileg más elveket tükröz az első és az utolsó fejezet: ezek az írások érezhetően a nyelvpolitika, illetve az országos politika hatókörében vannak. Érdekes megfigyelni, hogy a könyven olvasható írások *adott időben* hangzottak el a rádióban – mely időre még halvány utalás sincs a cikkek mellett –, de az aktuális történések hatása, a „napok hordaléka” így is érződik bennük. A szerkesztő az idővel amúgy is roppant mostohán bánt: nemcsak az egyes írások elhangzásának időpontja nem derül ki – de még az sem, milyen időszakot fog át a válogatás. Ez lehet akár szándékos is, kifejezve, hogy a téma valamiképpen az idő fölött áll, pedig az írások, ha többé-kevésbé rejtetten, mélyrétegükben folyamatosan reagálnak a velük egy időben folyó eseményekre.

Az első fejezet magával a nyelv műveléssel foglalkozik. A szerzők, ha szelíden is, de – vitába szállnak a türelmetlen puristákkal (erre utal maga a fejezetcím is: *Ne ítéljük hirtelen! „Változván változik a nyelvünk”*), igyekeznek legérzékenyebb közönségük nyelvi tűróképességét fokozni. Ezzel mint ha az ellen-nyelv művelőknek üzennének, próbálják kifogni a szelet az vitorlából. A nyelv művelést érintő erőteljes kritikákra a nyelvi rádióadások igyekeznek burkoltan válaszolni. Az mindenképpen a javukra írható, hogy a reakció inkább alkalmazkodó, mint ellenséges, pedig a purista levelezőket támaszkodva felhasználhatták volna a rádiót az írott sajtóban a néha személyesen ellenük irányuló támadások megkontrázására.

Az utolsó fejezet kimondott szándéka a közélet nyelvi jelenségeinek értékelése. A

közélet elválaszthatatlan a politikától, így ennek a fejezetnek a gyűjtőkörébe nagyobb részt olyan cikkek kerültek, amelyek a nyelv és az aktuálpolitika összefüggéseit érintik. A szerkesztő a címadással – „*A gondolatatlanság öl – másokat!*” *A közélet nyelvi környezetszennyezése* – kritikai alaphangot ad meg. A két negatív konnotációjú szó, a „gondolatatlanság” és a „környezetszennyezés” azt sugallja, hogy a fő téma a közhelyek és a nyelv útján elkövetett demagógia vétke lesz. Valóban, ezek a jelenségek is megjelennek az idézett előadásokban, azonban a fejezet egésze jobb, mint a címe, bár sajnálatos, hogy alaphangját nem Deme Lászlónak az *Allergia és túlreagálás* című előadása adja meg.

A könyv egészét tekintve ez a fejezet tekinthető az olyan fajta nyelv művelésnek, melyet az ellentábor kárhóztat. „Egy politikailag önálló nemzetnek bizonyára nincs semmi oka arra, hogy gondoskodjék a nyelv megóvásáról, önmagát inkább politikai, semmint nyelvi szempontból tekintí nemzetnek, úgymint pl. az angolok. Egy angol számára a nemzet bel- és külpolitikai, gazdasági és társadalmi [és nem nyelvi – K. Á.] kérdés.” – írta Masaryk 1905-ben. Ha Masaryk állításának a reciprokát nézzük, észre kell vennünk, hogy a nyelv művelés szerepét a politikai önállóságra való törekvés értékeli fel: ez beépült a társadalom művelődési eszményébe, így még azt követően is hat, amikor már az eredeti funkciója okafogyottá vált. Ennek a folyamatnak a kezdetén olyan nagy jelentőségű nyelvi események állhatnak, mint a magyar nyelvújítás, vagy a norvég vagy az újhéber nyelv megteremtése, melyeknek tudományos vonatkozásai elvitathatatlanok. Az idők során azonban minden hagyomány kiüresedhet, jelentősége érzelmivé válhat. A magyar nyelvi hagyomány ápolása szinte minden korban ez utóbbi szülte konfliktusok között folyt. A valóságos értékek védelme mellett mindig megjelentek vélt vagy félreértett szabályok, normák és a védelmükre kelő küldetés tudatos harcosok. Míg a hagyomány őrzése fontos a kulturális

azonosság megőrzéséhez, az álhagyományok terjesztői többnyire kárt okoznak, mert rontják a nyelv művelő tevékenység presztízsét.

A szerkesztő természetesen hozott anyagból dolgozik, ahhoz hozzátenni keveset tud. E kevés egyik eleme a tagolás, amelyről már volt szó. A voltaképpen kiegyensúlyozottnak tekinthető szerkezet még nem jár eleve azal, hogy minden írás a helyére került. Például, formálisnak tűnik, hogy Fábián Pálnak a *Kisbetű – nagybetű* című előadása az *Ünnepeink* fejezetbe került, pusztán csak azért, mert – egyebek mellett – foglalkozik az ünnepek (karácsony, újév) írásmódjával. A stílusokról és a közéleti nyelvről szóló fejezetek között is van átfedés. Mindennek ellenére a válogatás és az összeállítás mindenképpen dicséretet érdemel, még akkor is, ha a kritikus nem mindenben ért egyet a szerkesztő indítékaival.

A szerkesztő a címek kiválasztásával is hozzájárult a mű formálásához. A belső címek adása ügyesen kezdődik: A fejezet élén, az összeállítás „tanulságát” kifejező cím áll, és ezt a vezérmotívumot adó cikk címe követi alcímként. Sajnos, ezt nem sikerül következetesen végigvezetni a könyvön: a harmadik fejezetben már fordított a helyzet: a főcímet (*Aranybánya vagy rozsdatemető*) itt a kezdő cikk szolgáltatja, az alcím pedig nem kötődik közvetlenül a fejezet belsejéhez. Ez zavaró, mert sajnos, az így adott cím messze nem olyan mívés, mint az eredetiek. A harmadik fejezet alcímét, *Tájéolás – tájnyelvi érdekességek* – például valamelyik szerző éppenséggel tollhegyére tűzhetné, hiszen a *tájéolás* igének nincs a tájnyelvekkel összekapcsolható jelentése. Igaz, hogy napjainkban divat az ilyen, allúziókra építő címadás, de jelen esetben a szó hatása sem igazán erős, és maga a műfaj sem igazolja ezt a megoldást. A negyedik fejezet alcíme (*Más nyelvek szavai nyelvünkben*) nem teljesen érthető. Talán az „idegen szó” kifejezést kívánták elkerülni? Pedig az előadások közül többnek a címében ott van. A hetedik fejezetnek, amely a költői nyelvvvel foglalkozik,

nem jutott alcím, és a főcím sem a fejezetből került ki. Kétségtelenül nehéz lett volna a korábbi rend szerint választani, hiszen a fejezet előadásainak címe tipikusan egy szerző neve és egy műcím. A választott cím a kötetben elemzett Márai vers részlete: „*Amikor a költő még egy család nevében dalolt.*” Ez a cím szerintem félrevezető, hiszen ezt a költő emigrációban írta, ahogy Szathmári István írja, a „kényszerűen hazátlanná vált ember lelki kínjait” fejezi ki. Ilyen módon semmiképp nem alkalmas az általánosításra, nem is érthető könnyen, hiszen a többi idézett költő, József Attila, Nagy László, Illyés, Áprily végig „egy család nyelvén dalolt”. Ez a fejezet nem erről szól. Így, hogy alcím sincs, az olvasó esetleg nem kívánt irányba tévedhet gondolataiban.

A könyv értékét a kissé görcsössé váló viták, a nyelvről való felfogások időnként túl érzelmi ütközései tükrében is meg lehet fogalmazni: nem oldja meg azt a problémát, amit a *megfogalmazott norma hiánya* és a *norma megfogalmazhatatlansága* okoz. Ezzel szemben kínál egy sor jó mintát, választ ad olyan kérdésekre, amelyek sok embert foglalkoztatnak. Ráadásul, a maga módján ezt jó minőséggel teszi. De hogy a válaszok valóban jók-e, annak eldöntésére a kritikus nem vállalkozik.

Kis Ádám

Oszetzky Éva
**Lexicologie et enseignement
du français**

Étude contrastive
français–hongrois

Tinta Könyvkiadó: Budapest, 2003.

228 p.

Első pillantásra a párhuzamos elemzések teszik ezt a könyvet érdekessé, amely a Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXVI. köteteként látott napvilágot. A figyelmes olvasó azonban hamar rájöhet arra, hogy a szerkesztésnek ezen a sajátosságán túl a